

Cromo, cromo-, V. crom

CRÒNICA, pres del ll. *chronica, -orum*, 'llibres de cronologia', 'cròniques', plural neutre de l'adjectiu *chronicus* 'cronològic', pres del gr. *χρονικός* 'referent al temps', derivat de *χρόνος* 'temps'. □ 1.ª doc.: c. 1284, Llull.

«Un dels recomptadors --- atrobà en la carrera grans de romeus --- e dementre anaven per lo camí, éls recomptava exemplis e bones paraules e devotes, e dehia les stòries del Vell Testament e del Novell, e recomptava'ls los fets qui són passats dels apostolis e dels emperadors, segons que són escrits en les *cròniques*» (*Blañq., NCl.* II, 219.12); de la variant antiga *cardònica* [S. xv] o *corònica* [fi S. xv] donen testimonis *DAG.* i *AlcM*: existeix també en cast. ant. (frequent), en fr. ant. i en mossàrab; per a indicis sobre la seva explicació, veg. *DCEC*.

DERIV.: *Cronicó* [Belv. 1803], veg. *DCEC*. *Crònic* [1803, Belv.], del citat adjectiu greco-llatí, que en llatí s'aplicava ja a les malalties; amb el sentit de 'cronista, historiador' l'usava el 1628 el ross. Andreu Bosch (*Títols d'honor, DAG.*); *crònicitat*. *Cronista* [*coron-*, fi S. xv, I. de Villena], derivat novador, comú amb el castellà [princ. S. xv], des d'on passà al francès antiq. *chroniste* [1550-1611: *FEW* II, 657b]; *JRoig* va usar *crònicista* [*Spill*, 11867].

CFR.: *Cronografia* [1695, Lacav.], *crònogràfic* [id.], *cròndgraf*; *crònograma* [Lab. 1839]. *Cronologia* [1695, Lacav.]; *crònològic* [id.]; *cròndleg*; *crònologista* [1803, Belv.]. *Cròndmetre* [-tro, 1839, Lab.]; *crònometria*; *crònomètric*; *crònometrista*. *Cronoscòpia*; *crònoscòpic*. *Anacronisme* [1803, Belv.], pres del gr. tardà *ἀναχρονισμός* 'acte de posar alguna cosa fora del temps corresponent', derivat de *ἀναχρονίζομαι* 'cometo anacronisme', segons el model de *συγχρονισμός* 'sincronia', d'on es prengueren *sincronisme*, *sincronia*, *sincrònic*, *sincronitzar*; *anacrònic*.

Cros 'clot fondo', 'balmat, còncau', *crossa*, *crossella*, *V. gresol* *Crosca*, *crossat*, *V. closca* (CLOVA) *Crosol*, *V. gresol*

CROSSA, mot comú amb l'oc. *crossa*, fr. *crosse*, it. *gruccia*: probablement vénen tots ells del germ. *KRÜCKJŌ f., d'igual significat, que més tard fou a-al. ant. *krucka*, ags. *crýčč*, avui al. *kricke*, angl. *crutch*. □ 1.^a doc.: fi S. XII, *croça*.

Com a nom del bàcul de prelat eclesiàstic l'*InvlC* d'Alart en dóna testimonis de 1258, 1403 i 1550. *Una croza* 'bàcul' figura en un inventari en baix llatí de l'any 1255 (p. p. Llabrés, *Rev. de Aragón* VI, vol. I, 223), que encara que sigui datat a Saragossa, quasi pot comptar com a català, car en aquell temps els dignataris de l'Església a Aragó es formaven en ambient molt penetrat d'influència catalana, en el sentit lingüístic i en tots. Amb aquest valor figura ja en un doc. de Poble de la fi del S. XII, en què el so de *ç* es grafiava com *ch*: «*crocham* unam habuimus de episcopo in dono --- mitram unam vetustam dedit nobis ---» (*Cart. de Po-*

blet; § 158, p. 92); el *DBal.* en dóna en aquest sentit un testimoni de Roís de Corella, i dos dels Ss. xv-xvi en el *Libre de Coses Ass.* de Comes; del mateix S. xvi és «l'abadessa de Santa Clara tenia sa *crossa* al costat» en un passatge dels *N. Ardits* (Caretà, s. v. *bàcul*). *AlcM* el cita en Llull, Muntaner, etc. Amb el sentit de 'bastó torçat o encreuat que serveix a un esguerrat, o a un home invàlid' apareix en *JoMarto-*rell, en el *Procés de les Olives* i en les *Cròniques* de *PMCarbonell* de la fi del mateix segle: «un hom vell, ab barba larga e blanca e tenia un bastó o *crossa* en la mà»; en fi *Bast.-Bass.* (713) assenyalen «sue *crucie* lignee cui incumbere solitus erat propter pedem quo claudicabat» en un doc. català de l'any 1066, que encara que estigui altrament en llatí ben correcte quasi podria comptar-se com a testimoni del nostre mot en forma llatinitzada.

Segueix avui essent mot d'ús general, i pronunciat pertot amb ò oberta: fins a l'Alt Pallars, car a Cardós i Vall Ferrera vaig anotar *kròsa*, i no sols per a les dels esguerrats sinó també per a les xanques de jugar (1932-4); també *crossa* «muleta» i «zanco» a Eivissa (*PzCabrero*); només és que en valencià es pronuncia *klòsa*, almenys a la zona central i Dellà Xúquer, i ja Sanelo (fº 58) registra «*closa*: muleta, apoyo, horquilla» (cf. en el mateix *cluxit* «cruixido», val. *fleix, clin*, i cf. *EntreDL* III, 164). A Menorca diuen *garrossa* (alguns *carrossa*), amb contaminació per part de *garrot* (*Migjorn Gran, BDLC* VIII, 240; *Moll, AORBB* II, 68); «se li trebucà es seny i --- no féu més que anar --- com una bruixa, fent *garrossa* de sa filosa», *Camps Merc.* (*Folk. Men.* II, 64); «gaiato, bastó que duen amb les mans per auxili al passejar-se» (*Ferrer Ginart, Rond.*, 220).

No tinc gaire dubte que entre l'etimologia germànica i l'ètimon *CRUCEA, derivat adjectiu de *CRUX* 'creu' (proposada aquesta per Diez, i exhumada i defensada per Prati últimament) hem de donar la preferència a aquella. Sens dubte la derivació de *CRUX* es pot defensar semànticament, per bé que causi més dificultat que l'altra des d'aquest punt de vista, fins al punt de poder donar lloc a fortes reserves.

No cal entrar a fons en aquest aspecte, perquè en el fonètic, que és el que Prati pren com a base del seu canvi de front, o sigui que de *KRUKKO* no s'ha d'esperar ú justament és objecció més forta encara contra el seu *CRUCEA que contra el germànic: aquell derivat de *CRUX* igualment hauria de donar ó, i ací no hi cap excepció ni escapadòria puix que amb una creació de llatí vulgar i no documentada en llatí correcte, no es pot apellar a una influència cultista; en canvi en germànic, sigui per una entrada tardana en l'ús romànic, sigui ajudant a això la metafonia de la *I* postònica germànica, que no podia desaparèixer tan de pressa com la del llatí vulgar, la conservació del timbre germànic u no ens pot xocar, limitada com està a una part de les llengües romàniques. I encara Prati ens posa de relleu, en el seu documentat i instructiu article la importància i extensió de la variant *croccia* — literària des de 1529, i en dialectes toscans, venecià,